

Nr 115

Utlåtande i anledning av Kungl. Maj:ts i statsverkspropositionen under åttonde huvudtiteln gjorda framställningar rörande försöksverksamheten med nioårig enhetsskola m.m. jämte i ämnet väckta motioner.
(2:a avd.)

I propositionen nr 1 har Kungl. Maj:t under åttonde huvudtiteln (punkterna 173 och 174 av bilagt utdrag av statsrådsprotokollet över ecklesiastikärenden för den 3 januari 1959) föreslagit riksdagen att för budgetåret 1959/60 anvisa till Skolöverstyrelsen: Försöksverksamhet m.m. ett reservationsanslag av 1 400 000 kronor samt till Statens försöksskola i Linköping: Driftkostnader ett förslagsanslag av 1 186 000 kronor.

Sedermera har Kungl. Maj:t i propositionen nr 62, under åberopande av bilagt utdrag av statsrådsprotokollet över ecklesiastikärenden för den 6 februari 1959 dels framlagt redogörelse för den under skolöverstyrelsens ledning pågående försöksverksamheten, dels föreslagit riksdagen att godkänna vad departementschefen förordat angående vissa specialanordningar inom skolväsendet i glesbygdskommuner, där försöksverksamhet med nioårig obligatorisk enhetsskola bedrivs, samt bemyndiga Kungl. Maj:t att utfärda de bestämmelser, som därav föranledes.

I samband härmed har utskottet till behandling förehaft vissa i det följande redovisade motioner.

I. Den allmänna försöksverksamheten

Erfarenheter av den allmänna försöksverksamheten m.m.

I avsnitt I av propositionen nr 62 lämnas en redogörelse för den under skolöverstyrelsens ledning pågående försöksverksamheten med nioårig enhetsskola (s. 2—17) samt den pedagogiska försöksverksamheten vid högre skolor (s. 17—21).

Departementschefen har i anslutning härtill anfört följande.

I enlighet med uttalande av riksdagen har skolöverstyrelsens försöksavdelning att i samarbete med lärarhögskolans pedagogiska institution i år avge en sammanfattande rapport om den sedan läsåret 1949/50 bedrivna försöksverksamheten med nioårig enhetsskola. Därför har den här refererade rapporten naturligt nog av överstyrelsen begränsats till en huvudsakligen

beskrivande redogörelse för förhållandena på detta område under läsåret 1957/58.

Redan i anslutning till den av överstyrelsen avgivna rapporten rörande försöksverksamheten under läsåret 1956/57 framhöll jag, att försöksverksamheten var eller skulle bli föremål för omfattande undersökningar vid sidan av den verksamhet, som kontinuerligt bedrivs av överstyrelsen. Resultatet av dessa undersökningar kommer att framläggas av 1957 års skolberedning. Min granskning av nu föreliggande rapport föranleder mig med hänsyn till sålunda pågående särskilda undersökningar att endast på vissa speciella punkter särskilt kommentera rapporten.

Försöksverksamheten med enhetsskola har vunnit starkt ökad anslutning, särskilt under de båda senaste åren. Det antal försöksdistrikt, som tillkom under åren 1951—54, var för respektive år 5, 5, 7 och 9. Under perioden 1955—58 har antalet årligen nytillkommande försöksdistrikt varit 13, 12, 25 och 47. Hela antalet sådana distrikt uppgick läsåret 1957/58 till 96 (18 städer och 78 landskommuner) med sammanlagt drygt 5 700 lärare och inemot 142 500 elever. Innevarande läsår pågår försöksverksamhet med nio-årig enhetsskola i 143 kommuner med sammanlagt cirka 196 000 elever. Det totala invånarantalet i nuvarande försöksområden uppgår till omkring 1 685 000, d. v. s. inemot en fjärdedel (23 procent) av rikets folkmängd.

Vid flera tillfällen har riksdagen framhållit, att försöksverksamheten med enhetsskola, borde syfta till — förutom att utpröva denna skolas organisation och funktion — att tillgodose de särskilt på grund av de stora årskullarna starkt ökade utbildningsbehoven. Senast vid 1957 års riksdag uttalade statsutskottet (1957: 127, s. 8), att det vore rimligt att man — i den mån lokal- och lärartillgången så tillät — vid försöksverksamhetens utvidgning sökte beakta även sådana synpunkter. Jag vill här endast framhålla, att dessa synpunkter självfallet blir särskilt aktuella i en tid av skärpt läge på arbetsmarknaden med uppenbara tendenser till ökad ungdomsarbetslöshet. Otvivelaktigt måste därvid möjligheterna att inom skolväsendet bereda ytterligare utrymme för de växande ungdomskullarna tillmätas den största betydelse. En mycket aktiv verksamhet i detta syfte bedrivs därför nu av skol- och arbetsmarknadsmyndigheterna i samarbete med kommunerna.

Vad gäller lärarsituationen inom enhetsskolan vill jag erinra om den i enlighet med beslut av 1958 års riksdag nu pågående vidareutbildningen av folkskollärare för undervisning på enhetsskolans högstadium. Denna vidareutbildning, för vilken jag redogjort i årets statsverksproposition och som enligt där framlagt förslag skall anordnas i oförändrad omfattning även under nästa budgetår, kommer från och med läsåret 1959/60 att avsevärt öka tillgången på för högstadiundervisning behöriga lärare i läroämnena. Av de lärare, som under läsåret 1957/58 undervisat i sådana ämnen på enhetsskolans högstadium, hade mindre än hälften (40,4 procent) genomgått både erforderlig ämneslärarutbildning och praktisk lärarutbildning. Såväl denna som högstadiets övriga lärarutbildningsfrågor påkallar alltså uppmärksamhet och effektiva åtgärder.

Beträffande rekrytering och utbildning av lärare i yrkesämnena inom industri, hantverk och handel, bland annat för enhetsskolans behov, torde 1955 års sakkunniga för utredning angående yrkesutbildningens centrala ledning och viss lärarutbildning komma att framlägga förslag inom kort.

I fråga om elevernas tillval av ämnen och linjer på enhetsskolans hög-

stadium (tabellerna 4 och 5) lägger man märke till att det alltså är en större andel av flickorna än av pojkarna, som väljer ämneskombination med två främmande språk. Till följd härav är flickorna också på den gymnasieförberedande linjen i klass 9 fortfarande något överrepresenterade i jämförelse med pojkarna. Denna genomgående tendens synes ha med högstadiets konstruktion att göra och förhållandet torde, såsom i olika sammanhang framhållits, komma att närmare skärskådas av skolberedningen.

Den av överstyrelsen redovisade branschinriktningen hos eleverna på den yrkesförberedande linjen i klass 9 (tabellerna 10 och 11) synes, särskilt för flickornas del, ganska ensidig; grenarna handel och kontor samt husligt arbete har en dominerande ställning. Det är av vikt att ägna stor uppmärksamhet åt detta förhållande och sträva efter att flickornas utbildningsmöjligheter i klass 9 y blir mindre traditionsbundna.

Branschinriktningen hos de pojkar, vilkas undervisning i yrkesämnen förlagts till enhetsskolan, är mera varierad. Dock är det i viss mån förvånande, att man ej för stort mer än en tiondel (13 procent) av dessa elever ordnat s. k. allmänpraktisk kurs. Enligt vad överstyrelsen framhåller, har nämligen undervisningen i allmänpraktisk verkstad på de håll, där den förekommit, verksamt bidragit till att öka elevernas klarhet om sin yrkesinriktning och samtidigt betytt en välkommen lättnad i fråga om de flerstädes mycket stora svårigheterna att skaffa eleverna från utbildningssynpunkt lämpliga praktikplatser utanför skolan. Därtill kommer att den allmänpraktiska undervisningen såsom sådan givit eleverna en mer mångsidig orientering. Denna i sin tur torde komma att öka deras anställningsmöjligheter och yrkesrörlighet, vilket självfallet är av stor betydelse i en tid, då man har att räkna med genomgripande förändringar inom arbetslivet.

Med tillfredsställelse kan konstateras att antalet elever, som läsåret 1957/58 medgivits rätt att lämna högstadiet utan att ha inhämtat vederbörliga kurser eller utan att ha uppnått den för avgång normala åldern (tabell 8), är förhållandevis litet. Antalet sådana har avsevärt minskat i jämförelse med föregående år.

Beträffande övergången efter avslutad enhetsskola till högre skolor (tabell 7) lägger man märke till att fortfarande en mycket obetydlig andel av den ifrågakommande elevgruppen fortsätter i specialgymnasier. Detta förhållande torde delvis bero på högstadiets nuvarande konstruktion. Även ur denna synvinkel aktualiseras alltså frågan om hur högstadiet bör utformas för att erbjuda tillräckligt attraktiva och effektiva studiealternativ. Givetvis är detta spörsmål ett av huvudproblemen för skolberedningen. Vissa modifieringar i syfte att underlätta fortsatta studier vid exempelvis tekniskt gymnasium synes mig emellertid böra övervägas från skolöverstyrelsens sida redan inom ramen för den nu pågående försöksverksamheten.

Vad slutligen beträffar försöksverksamheten vid högre skolor, är överstyrelsens redogörelse härom för läsåret 1957/58 likaledes övervägande av beskrivande art. Inom denna sektor av försöksverksamheten pågår emellertid en omläggning, som närmare beskrivits i 1958 års statsverksproposition (s. 430 ff.) i syfte att i första hand samla det egentliga försöksarbetet till bestämda skolor. Därför torde redan nästa års redogörelse komma att bära spår av den koncentration av denna verksamhet, som är nödvändig.

I avsnitt II av samma proposition har Kungl. Maj:t vidare upptagit till behandling vissa speciella problem rörande enhetsskoleorganisationen i gles-

bygder. Därvid redovisas först tidigare ställningstaganden (s. 24—26) och därefter (s. 27—36) i korthet av *särskilda sakkunniga för utredning angående glesbygdernas skolfrågor* i betänkandet »Glesbygdernas skolfrågor» framlagda förslag och remissutlåtandena däröver. Huvudvikten har härvid lagts på de punkter som har samband med skolöverstyrelsens förslag till omedelbara åtgärder. Överstyrelsens förslag jämte statskontorets utlåtande redovisas för sig.

Skolöverstyrelsen har i skrivelse den 20 januari 1958 till Kungl. Maj:t bland annat framlagt vissa förslag till omedelbara åtgärder i samband med försöksverksamhet i glesbygder, oavsett om man där prövar system med enhetsskola eller icke. Av statsrådsprotokollet framgår i detta avseende följande.

Sju glesbygdskommuner prövar för närvarande nioårig enhetsskola. Läsåret 1959/60 kan ett 10-tal sådana kommuner beräknas deltaga i denna verksamhet. I dylika kommuner skulle de av överstyrelsen tilltänkta specialanordningarna kunna gälla såväl låg- och mellanstadiet (klasserna 1—6) som högstadiet (klasserna 7—9).

Utöver vissa skolor i dessa kommuner skulle enligt överstyrelsens beräkning ytterligare ett 30-tal skolor i andra kommuner, som ej deltagar i försöksverksamheten med enhetsskola, kunna komma i fråga för prövning av de föreslagna glesbygdsanordningarna på småskole- och folkskolestadierna (klasserna 1—6).

Vissa utgångspunkter för *kostnadsberäkningar* har överstyrelsen lämnat i särskild P.M. den 2 oktober 1958. I denna framhålles emellertid, att det icke är möjligt att redan nu, innan man vet vilken omfattning de speciella glesbygdsanordningarna kommer att få, i detalj kostnadsberäkna dessa. Detta gäller särskilt glesbygdsanordningarna på högstadiet, vilka självfallet ej med ens kan fixeras utan måste anpassas efter de lokala förhållandena och efter de erfarenheter man vinner. Brevskoleutredningen, som har att utreda användningen av korrespondensmetoden inom skolväsendet, kan väntas ge säkrare utgångspunkter för beräkning av de med denna metod förenade kostnaderna. Vissa andra frågor, t. ex. handledares avlöning och tjänstgöringsskyldighet samt rese- och traktamentsersättning åt ambulerrande lärare, måste bli föremål för förhandlingar.

Efter det att i det följande de av överstyrelsen nu föreslagna specialanordningarna sammanfattningsvis preciserats, kommer genom exempel att belysas storleksordningen av de kostnader, som dessa anordningar väntas medföra. För närvarande är dock endast ett överslag möjligt beträffande låg- och mellanstadierna. Det är på dessa stadier, som specialanordningarna i första hand skulle komma i fråga, främst för att förstärka vissa av de svagaste bygdeskolorna, så att undervisningen i dessa bättre än nu kan läggas till grund för undervisningen på ett högstadium. Avsikten är vidare att i dessa bygdeskolor i görligaste mån söka undvika systemet med vartannatårsintagning av elever, en anordning vars bibehållande vid övergång till nioårig skola skulle medföra stora olägenheter. Enligt överstyrelsens förslag skulle kostnaderna för de i det följande nämnda specialanordningarna utgå ur förslagsanslaget Folkskolor m. m.: Bidrag till avlöning åt lärare vid folkskolor.

Låg- och mellanstadierna

Innebörden av förslaget är att ej endast i glesbygdskommuner, som prövar enhetsskola, utan också i ett antal andra sådana kommuner skolor av B2-typ — efter prövning från fall till fall — skulle få bibehållas vid denna typ, även om elevantalet på låg- och mellanstadiet tillsammans icke utgör mer än 20. Enligt 103 § gällande folkskolestadga bör B2-skola med högst 24 elever omorganiseras till B3-typ med intagning av nybörjare blott vartannat år.

Vidare innebär förslaget, att man i vissa fall skulle få upprätta bygdeskolor av bv-typ, omfattande klasserna 1—3, och med intagning av nybörjare varje år. I dessa skolor skulle barnantalet normalt ej överstiga 12.

Merkostnaderna för dylika undantag från eljest gällande regler framgår av ett praktiskt exempel, hämtat från en av de nuvarande försökskommunerna av glesbygdskaraktär. Denna kommun har redan begärt, att en av dess B3-skolor, trots att barnantalet ej överstiger 24, måtte få omorganiseras till B2-typ, d. v. s. förutom en folkskollärare ha också en småskollärare. Den årliga merkostnaden för statsverket för en småskollärare (högsta löneklassen, ortsgrupp 4 och hyresgrupp 3) är 12 592 kronor. I samma försökskommun ämnar man också indraga B3-skolor i de fall, där det är möjligt att medelst skolskjuts överföra barnen till närmaste skolor av högre typ. På några håll inom kommunen skulle man därvid ha behov av att i stället för den indragna B3-skolan upprätta bv-skola för klasserna 1—3. Den årliga merkostnaden för statsverket för den småskollärartjänst (med 3 extra timlärartimmar), som i så fall blir behövlig, uppgår till 13 948 kronor.

Om man utgår ifrån att i försöksdistrikten en dylik förstärkning med två småskollärare — en för b-typ och en för bv-typ — läsåret 1959/60 kommer i fråga i sammanlagt 10 fall, skulle den totala årliga merkostnaden för statsverket belöpa sig till omkring 133 000 kronor. Eventuella inbesparingar i lärarlöner genom centralisering medelst skolskjuts kan givetvis ej beräknas, förrän konkreta organisationsplaner föreligger.

Högstadiet

Beträffande högstadiet har överstyrelsen föreslagit:

1. att resekostnadsersättning och traktamente må utgå till lärare med tjänstgöring förlagd till två eller flera högstudier i glesbygder; samt
2. att de i 12 § 7 mom. allmänna försöksskolebestämmelser (numera 113 §, punkt f) folkskolestadgan) angivna talen må underskridas, där särskilda skäl föreligger.

I fråga om resekostnadsersättning och traktamente åt s. k. ambulerande lärare på högstadiet utgår överstyrelsen från att denna fråga — såsom redan nämnts — blir föremål för förhandling, varför några kostnadsberäkningar nu knappast kan göras. Ej heller kan ännu bedömas, i vilken utsträckning det finns förutsättningar för ett sådant arrangemang.

Vad slutligen angår den i punkt 2 föreslagna undantagsbestämmelsen, som gäller möjligheten att i klass 9 låta eleverna på den gymnasieförberedande och den allmänna linjen utgöra skilda undervisningsgrupper i vissa ämnen, även om samläsning i övrigt måste förekomma, synes redan nu i vissa försöksdistrikt föreligga behov av en sådan modifikation som den föreslagna.

Enligt gällande bestämmelser må, om 9 a och 9 g utgör en klass med

lägst 18 elever, varav lägst 5 i 9 g, eleverna i 9 g bilda särskild grupp i modersmålet, engelska, tyska, franska och matematik. Såsom överstyrelsen påpekar, understiger det sammanlagda antalet elever i 9 a och 9 g vid en del av de mindre högstadieskolorna 18. Det är för att inom rimliga gränser bevara detta pedagogiskt sett fördelaktiga arrangemang, som överstyrelsen föreslår, att den efter prövning från fall till fall må kunna, om särskilda skäl föreligger, medge vissa undantag från gällande bestämmelser. *Merkostnaderna* för statsverket, om man för läsåret 1959/60 i 4 å 5 fall skulle medge sådant undantag, har av överstyrelsen beräknats till omkring 70 000 kronor. Vid varje högstadium, där man för 9 g-eleverna anordnar särskild undervisning i de nämnda fem ämnena, ökar antalet lärartimmar per vecka med 19.

Statskontoret erinrar i sitt utlåtande den 29 mars 1958 om vad dåvarande departementschefen uttalade vid anmälan av proposition 106 till 1957 års riksdag angående försöksverksamheten med nioårig enhetsskola m. m., nämligen att verksamheten måste utvidgas och främst borde inriktas på att söka åstadkomma ytterligare försöksregioner av olika struktur, framför allt på landsbygden. »Mot bakgrund av detta uttalande synas invändningar icke böra resas mot att jämväl för glesbygdernas vidkommande särskilda åtgärder vidtagas för att förbereda enhetsskolans genomförande i dessa områden. Statskontoret har för sin del icke funnit anledning till erinran mot de förslag skolöverstyrelsen nu framlagt rörande påbörjande av försöksverksamhet med för glesbygderna särskilt avpassade arbetsformer.»

Då överstyrelsen avsåge att senare framlägga preciserade förslag och kostnadsberäkningar, hade statskontoret dock icke tagit ställning till frågan huruvida reglerna för läraravdelningarnas storlek skulle få tillämpas även i glesbygdsdistrikt, där särskild försöksverksamhet ej bedrives.

I ifrågavarande avsnitt av propositionen nr 62 har Kungl. Maj:t föreslagit riksdagen att godkänna vad departementschefen förordnat angående vissa specialanordningar inom skolväsendet i glesbygdskommuner, där försöksverksamhet med nioårig obligatorisk enhetsskola bedrives, samt bemynliga Kungl. Maj:t att utfärda de bestämmelser, som därav föranledes.

Departementschefen har i detta avseende anfört följande.

I likhet med skolöverstyrelsen anser jag tiden nu vara inne att vidga och intensifiera försöksverksamheten med en även för glesbygderna lämplig enhetsskolorganisation. Att det i glesbygderna finns intresse för och behov av ökade utbildningsmöjligheter för ungdomen är uppenbart. Frågan om möjligheterna att infoga glesbygderna i enhetsskolorganisationen har också varit aktuell alltsedan enhetsskolan i vårt land började planeras. Hittills har sju kommuner av glesbygdskaraktär på egen begäran anslutit sig till den pågående försöksverksamheten med enhetsskola. Några av dessa har tidigare prövat partiella lösningar i form av korrespondensrealskolor men funnit en sådan organisation alltför ofullständig. Dessa kommuner har därför föredragit att efter en tid övergå till reguljär försöksverksamhet med enhetsskola för att öppna möjligheter till fortsatt utbildning för all ungdom.

Antalet glesbygdskommuner, som hittills påbörjat försöksverksamhet med fullständig enhetsskola, är emellertid alltför ringa för att kunna ge ett tillräckligt erfarenhetsunderlag till vägledning för det fortsatta arbetet beträffande utvecklingen av glesbygdernas skolväsen. Såsom anförts i direktiven för skolberedningen, skulle denna hos skolöverstyrelsen göra sig underlättad om gången och resultatet av den utredning om glesbygdernas skolfrågor, som Kungl. Maj:t år 1956 uppdrog åt skolöverstyrelsen att låta utföra. De sakkunniga, som överstyrelsen för detta ändamål tillkallade, skulle närmare bestämt undersöka möjligheterna att på olika sätt begränsa den internatverksamhet, som i många fall vore nödvändig i glesbygderna. Bland annat borde närmare utredas möjligheterna att i detta syfte använda ambulerande lärare och koncentrationsläsning i vissa ämnen samt radio- och korrespondensundervisning.

De sakkunniga avlämnade hösten 1957 utredning angående »Glesbygdernas skolfrågor». Sedan remissbehandlingen avslutats, har skolöverstyrelsen inkommit till Kungl. Maj:t med utredningen och eget förslag i ämnet. Därvid har överstyrelsen framhållit, att den på grundval av utredningen och remissyttrandena ej kunde framlägga något slutgiltigt förslag till lösning av de många och svåra problem, som enhetsskolans utformning i glesbygderna erbjuder. Dessa problem, särskilt de som gäller högstadiet, kan och får självfallet inte lösas på ett alltför schematiskt sätt. Liksom överstyrelsen anser jag därför, att man måste överväga olika tillvägagångssätt och från mera konkreta utgångspunkter än dem, som man nu har, utpröva lämpliga åtgärder med hänsyn såväl till olika bygders behov och förutsättningar — inte minst möjligheterna att anskaffa lärare och lokaler — som till kostnaderna för stat och kommun.

En av de starkaste motiveringarna för en enhetsskolereform har varit önskemålet att ge alla elever — även elever på landsbygden och i andra glest bebyggda områden — en i såväl teoretiskt som praktiskt hänseende tillräckligt varierad och i möjligaste mån fullständig högstadiutbildning. För att detta syfte skall nås har det befunnits angeläget att skapa gynnsammare betingelser än dem som för närvarande erbjuds för en förbättrad undervisning på låg- och mellanstadierna inom dessa områden. Enhetsskolan torde knappast kunna på avsett sätt genomföras i glesbygdsområdena, om icke en förstärkning kommer till stånd av den grund, på vilken högstadiundervisningen skall bygga. En förutsättning är sålunda att — om en bygdeskolorganisation överhuvud skall bibehållas — sådana specialanordningar beträffande låg- och mellanstadierna kommer till stånd, som bättre svarar mot de krav, som högstadiundervisningen inom enhetsskolans ram ställer. Därvid kan man inte heller bortse från den roll bygdeskolan från ekonomiska, kulturella och andra dylika synpunkter spelar i bygdens liv, och en avvägning med hänsyn till dylika intressen måste därför också ske.

Det av de sakkunniga framlagda förslaget räknar — såvitt avser bygdeskolorna — i princip med en avveckling av skolor av B3- och D-form. Dessa skolformer, vilka endast möjliggör vartannatårsintagning, utgör våra svagaste organisationsformer. I glesbygdernas mindre skolområden är dylika skolor vanliga. Skolor av D-form — s. k. mindre folkskolor — får dock enligt 1955 års undervisningsplan för rikets folkskolor förekomma endast där skolområde har så avskilt läge och så lågt barnantal, att särskild folkskola ej skäligen kan upprättas. I många fall har D-skolorna omändrats till skolor

av B3-form, men i ännu fler fall har de blivit helt nedlagda på grund av minskat barnantal och förbättrade möjligheter till centraliseringar.

Skolöverstyrelsen ansluter sig till tanken på en avveckling av ifrågavarande skolformer men förordar dock, att skolor av B3-form i viss utsträckning skall kunna ingå som ett led i enhetsskolorganisationen i glesbygder. En omedelbar förstärkning av låg- och mellanstadierna måste dock enligt överstyrelsen komma till stånd genom att vissa undantag från eljest gällande bestämmelser för elevantal och förändring av skoltyp medges. Förslaget innebär sålunda medgivande att vissa skolor av B2-typ — efter länsskolnämndens prövning från fall till fall — skall få bibehållas vid denna typ, även om elevantalet på låg- och mellanstadiet understiger det normalt förutsatta. Enligt 103 § folkskolestadgan bör B2-skola med högst 24 elever omorganiseras till B3-typ med intagning av elever vartannat år. Vidare innebär förslaget att småskola av bv-typ, omfattande årskurserna 1—3, och med intagning av nybörjare varje år, skall få inrättas.

Jag finner det av flera skäl rimligt, att särskilt de lägre årskursernas elever så långt detta är möjligt bibehållas i hembygdens skola, så att man för dessa elever undviker inackorderingar och skolskjutsar i mera betydande utsträckning. Med denna utgångspunkt anser jag det angeläget att särskilda specialanordningar nu genomföres inom försöksverksamhetens glesbygdsområden för att därigenom i första hand stärka den grund, som en förbättrad högstadieundervisning förutsätter. Jag biträder därför vad överstyrelsen föreslagit i detta hänseende och förordar — i anslutning till skolöverstyrelsens förslag — beträffande försökskommuner av glesbygdskaraktär, att elevantalet i småskolor av bv-form (årskurserna 1—3) i regel ej skall överstiga 12, att det elevantal, vid vilket B2b-skola bör omorganiseras till B3-form bestämmes till högst 19 samt att det elevantal, vid vilket B3-skola bör omorganiseras till B2b-form bestämmes till lägst 21. Detta innebär — såvitt gäller bv-formen — att dylika skolor må anordnas med årlig nybörjarintagning. Småskolor av denna typ torde exempelvis kunna ifrågakomma, där barnantalet är för ringa för en vanlig småskola av b-form och där eleverna på mellanstadiet kan hänvisas till en högre skolform än B3.

Med hänsyn till syftet med här förordade specialanordningar anser jag mig ej böra biträda överstyrelsens förslag att dessa nu skulle få tillämpas även i kommuner, där försöksverksamhet icke bedrivs.

Merkostnaderna för statsverket för specialanordningar av här förordat slag kan givetvis icke med större säkerhet beräknas men torde för de närmaste redovisningsåren kunna uppskattas till omkring 150 000 kronor årligen, såvitt gäller avlöningsbidrag. Härifrån bör dock avräknas besparingar för eljest erforderliga skolskjutsar och inackorderingar.

Möjligheterna att anordna högstadieundervisning i tillfredsställande former utgör ett huvudproblem, när det gäller glesbygdernas skolförhållanden. Riktpunkten bör vara att även ungdomen i dessa bygder får möjlighet till en utbildning, som är kvalitativt likvärdig med den som en vanlig centralskola ger, men utan att eleverna fördenskull behöver vara inackorderade på främmande ort under hela läsåret. Det största problemet är svårigheterna att för rimliga kostnader kunna organisera en tillräckligt differentierad högstadieutbildning.

Skolöverstyrelsen rekommenderar — i anslutning till de sakkunnigas förslag — en form av s. k. enkla högstadier för glesbygderna. Denna anordning innebär, att högstadier med endast *en* avdelning av varje årskurs upp-

rättas i fall, där elevantalet ej räcker till för fler avdelningar och där barnen på grund av stora avstånd ej dagligen kan skjutsas till en vanlig central-skola. Tre olika typer av arrangemang med enkla högstadier skisseras. Tanken på s. k. partiella högstadier — ordnade på så sätt, att endast nionde årskursen centraliseras — avvisas dock.

Jag är ense med skolöverstyrelsen om att särskilda specialanordningar erfordras för högstadierna i glest befolkade trakter. Även med full förståelse för de små kommunernas önskan att få upprätta ett eget högstadium torde det av kostnadsskäl vara uteslutet att så skall kunna ske, om högstadiefrågan i stället kan ordnas genom samarbete med angränsande kommuner utan att eleverna behöver i större utsträckning inackorderas. Självfallet är det ej möjligt att för närvarande närmare precisera på vad sätt högstadiet i glesbygderna lämpligen bör organiseras eller överhuvud lämna närmare direktiv beträffande denna organisation. Jag räknar därför med att överstyrelsen fullföljer sin avsikt att planera regelrätta försök med specialanordningar för högstadierna i glesbygderna. Vid sin fortsatta prövning av ansökningar från kommunerna om rätt att under den närmaste tiden påbörja försöksverksamhet med enhetsskola, har överstyrelsen möjlighet att i lämplig omfattning föreslå sådana kommuner med glesbygd, där utprövning av vissa av de föreslagna högstadieanordningarna renodlat eller i kombination med varandra bäst kan ske.

I fråga om enhetsskolans högstadium föreslår skolöverstyrelsen särskilt, att i försöksdistrikt, där avgångsklassens storlek är så liten att samläsning mellan den allmänna och den gymnasieförberedande linjen måste ske i alla ämnen, gruppundervisning i vissa ämnen det oaktat må kunna medges, om särskilda skäl föreligger. Med hänsyn till att glesbygdernas avgångsklasser så långt möjligt bör komma i åtnjutande av denna förmån, förordar jag, att överstyrelsen efter hörande av vederbörande länsskolnämnd må kunna lämna sådant medgivande beträffande glesbygdsdistrikt. Jag räknar med att merkostnaden härför under de närmaste redovisningsåren kommer att uppgå till omkring 70 000 kronor årligen.

I detta sammanhang har utskottet till behandling förehaft en inom andra kammaren av herr *Svensson* i Krokstorp väckt motion (II: 482), i vilken hemställts, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte uttala, att de i propositionen föreslagna specialanordningarna inom skolväsendet i glesbygdskommuner bör avse även kommuner, där försöksverksamhet med nio-årig obligatorisk enhetsskola icke bedrives.

Beträffande motiveringen för det motionsvis gjorda yrkandet får utskottet hänvisa till motionen.

Anslag för budgetåret 1959/60 till försöksverksamhet m. m.

Kungl. Maj:t har (åttonde huvudtiteln, punkt 173, s. 361—368) föreslagit riksdagen att till Skolöverstyrelsen: Försöksverksamhet m. m. för budgetåret 1959/60 anvisa ett reservationsanslag av 1 400 000 kronor.

I samband härmed har utskottet till behandling förehaft två likalydande motioner, väckta den ena inom första kammaren av herr *Ragnar Bergh*

(I: 127) och den andra inom andra kammaren av fru *Kristensson* och herr *Bengtsson* i Göteborg (II: 182), i vilka hemställts, att riksdagen måtte uttala, att utvidgning av försöksverksamheten inom enhetsskolan till nya distrikt icke skall förekomma i annan mån än då så av organisatoriska skäl, sammanhängande med försöksverksamhetens egen uppgift, visar sig oundgängligen nödvändigt.

Beträffande motiveringen för det motionsvis gjorda yrkandet torde utskottet få hänvisa till motionen I: 127.

Kungl. Maj:ts förslag innebär en anslagshöjning med 250 000 kronor, sedan kostnaderna för korrespondensrealskolor — budgetåret 1958/59 344 500 kronor — avses komma att bestridas ur anslaget Folkskolor m. m.: Bidrag till driften av folkskolor m. m.

Ett förslag av *skolöverstyrelsen* om bemyndigande för överstyrelsen att från och med den 1 juli 1959 eller senare förändra en, två eller samtliga tre skolpsykologtjänster i lönegrad Ag 24 till extra ordinarie tjänster i lönegrad Ae 24, har *departementschefen* icke ansett sig kunna tillstyrka.

Av skolöverstyrelsens framställning inhämtas i övrigt bland annat följande.

Försöksverksamhet med nioårig enhetsskola pågick budgetåret 1957/58 i 96 kommuner samt omfattade 5 702 läraravdelningar och 143 370 elever. Budgetåret 1958/59 beräknas 45 kommuner tillkomma och försöksverksamheten därutöver utvidgas i en kommun. Sammanlagt kommer försöksverksamheten då att omfatta 141 kommuner med cirka 9 000 läraravdelningar och cirka 226 000 elever. Överstyrelsen räknar med att utbyggnad av verksamheten med nioårig enhetsskola kommer att ske i minst samma omfattning budgetåret 1959/60 som budgetåret 1958/59 eller med cirka 50 nya kommuner. Försöksverksamheten skulle då under nämnda budgetår komma att omfatta cirka 12 600 läraravdelningar och cirka 317 000 elever.

Utskottet

Utskottet delar departementschefens uppfattning därom, att enhetsskolan knappast torde kunna på avsett sätt genomföras i glesbygdsområdena, om icke en förstärkning kommer till stånd av den grund, på vilken högstadiundervisningen skall bygga, och att det därför är angeläget att skapa gynnsammare betingelser än dem som för närvarande erbjudes för en förbättrad undervisning på låg- och mellanstadierna inom dessa områden. Utskottet har intet att erinra mot de med anledning härav föreslagna särskilda specialanordningarna. Liksom departementschefen finner utskottet, att med hänsyn till syftet med ifrågavarande specialanordningar anledning icke finnes att dessa anordningar nu skulle få tillämpas även i kommuner, där försöksverksamhet icke bedrives. Utskottet har därför icke ansett sig böra biträda det i motionen II: 482 framställda yrkandet.

I motionerna I: 127 och II: 182 har uttalats, att det med hänsyn till det statsfinansiella läget vore påkallat att icke vidare utöka antalet försöksdistrikt i annan mån än då så av organisatoriska skäl kunde befinnas nödvändigt. Utskottet kan icke dela denna motionärernas uppfattning. I en tid av skärpt läge på arbetsmarknaden med uppenbara tendenser till ungdomsarbetslöshet finner utskottet det särskilt angeläget, att utbyggnaden av både den teoretiska och den praktiska utbildningen forceras, så långt tillgången på lärare och lokaler det medger. Härvid synes verksamheten med nioårig enhetsskola kunna komma i fråga även i fall, där den ej är motive-rad av försöksverksamheten.

I övrigt vill utskottet i detta sammanhang erinra om, vad utskottet i sitt utlåtande 1957: 127 (s. 8) anført. Utskottet har däri bland annat uttalat, att det för riksdagens slutliga ställningstagande vore värdefullt med de erfarenheter av i synnerhet organisatorisk art som kunde komma att dragas, när enhetliga försöksräjonger under en längre tid varit i verksamhet, varav följde, att nya distrikt kunde behöva anslutas intill den tidpunkt då nioårig skolplikt väntas bli generellt genomförd. Utskottet framhöll vidare, att därtill komme, att utbildningsbehoven på många orter enligt de ansvariga myndigheternas bedömanden endast kunde täckas genom verksamhet med nioårig enhetsskola. Detta gällde särskilt starkt expanderande tätorter och vissa landsbygdsdistrikt. Med hänsyn härtill fann utskottet det rimligt att vid sidan av den egentliga försöksverksamheten — i den mån lokal- och lärartillgången det tilläte — verksamhet med nioårig enhetsskola i överensstämmelse med för försöksverksamheten gällande anvisningar, målsättning och metoder bedreves i ett mindre antal kommuner, utan att dessa distrikt deltog i alla med försöksverksamheten sammanhängande enkäter, prov och undersökningar. Det torde ankomma på skolöverstyrelsen att bedöma i vad mån överstyrelsens handläggning av verksamheten inom dessa skoldistrikt borde ske inom försöksavdelningen eller ej. Utskottet förutsatte dock, att allmänna försöksskolebestämmelserna skulle äga tillämpning på verksamheten i dessa distrikt.

Med hänsyn till vad utskottet sålunda anført anser utskottet, att motionerna I: 127 och II: 182 icke bör föranleda någon riksdagens åtgärd.

Beträffande skolpsykologverksamheten vill utskottet anföra följande. Den hittillsvarande försöksverksamheten har enligt utskottets mening klart dokumenterat behovet av skolpsykologer. Utskottet förutsätter, att Kungl. Maj:t har sin uppmärksamhet riktad på förhållandet och så fort ske kan framlägger förslag i ämnet, sedan skolöverstyrelsen närmare preciserat arbetsuppgifter och regioner.

Vad departementschefen i övrigt föreslagit och anført har icke givit utskottet anledning till erinran eller särskilt uttalande.

Under återopande av vad sålunda anførts hemställer utskottet,

I. att riksdagen må

a) godkänna vad departementschefen i propositionen nr

62 förordat angående vissa specialanordningar inom skolväsendet i glesbygdskommuner, där försöksverksamhet med nioårig obligatorisk enhetsskola bedrivs, samt bemyndiga Kungl. Maj:t att utfärda de bestämmelser, som därav föranledes;

b) till Skolöverstyrelsen: *Försöksverksamhet m. m.* för budgetåret 1959/60 anvisa ett reservationsanslag av 1 400 000 kronor;

II. att motionerna I: 127 och II: 182 icke må till någon riksdagens åtgärd föranleda;

III. att motionen II: 482 icke må till någon riksdagens åtgärd föranleda.

II. Statens försöksskola i Linköping

Statens försöksskola i Linköping: Driftkostnader. I enlighet med Kungl. Maj:ts förslag under åttonde huvudtiteln (punkt 174, s. 368—374), vilket innebär en anslagshöjning med 436 000 kronor, hemställer utskottet,

att riksdagen må

a) bemyndiga Kungl. Maj:t att, med tillämpning tills vidare från och med budgetåret 1959/60, vidtaga de ändringar i personalförteckningen för statens försöksskola i Linköping, som föranledes av vad departementschefen anfört;

b) godkänna följande stat för statens försöksskola i Linköping, att tillämpas tills vidare från och med budgetåret 1959/60:

Stat

Avlöningar

1. Avlöningar till ordinarie tjänstemän, <i>förslagsvis</i>	800 000	
2. Arvoden och särskilda ersättningar, bestämda av Kungl. Maj:t, <i>förslagsvis</i>	2 000	
3. Avlöningar till övrig icke-ordinarie personal, <i>förslagsvis</i>	201 000	
4. Rörligt tillägg, <i>förslagsvis</i>	140 000	
5. Kompensation för höjda folkpensionsavgifter, <i>förslagsvis</i>	<u>7 000</u>	1 150 000

Omkostnader

1. Sjukvård m. m., förslagsvis	5 000	
2. Reseersättningar, förslagsvis	16 000	
3. Övriga expenser	15 000	36 000

Summa kronor 1 186 000

c) till *Statens försöksskola i Linköping: Driftkostnader* för budgetåret 1959/60 anvisa ett förslagsanslag av 1 186 000 kronor.

Stockholm den 14 maj 1959

På statsutskottets vägnar:

MARTIN SKOGLUND

Vid förestående ärendes slutbehandling inom utskottet ha närvarit

från första kammaren: herrar Näsström, Gillström, Einar Persson, Thun, Bergman, Holmqvist, Pålsson, Axel Johannes Andersson, Rikard Svensson, fru Wallentheim, herrar Bertil Petersson, Jacobsson, Kaijser, Nestrup och Thorsten Larsson; samt

från andra kammaren: herrar Skoglund i Doverstorp, Åkerström, Petterson i Degerfors, Thapper, Jansson i Kalix, Svensson i Stenkyrka, Karlsson i Olofström, fröken Olsson, herr Almgren, fröken Karlsson, herrar Heckscher, Gustafsson i Skellefteå, Larsson i Hedenäset, fröken Vinge och herr Helén.

Reservation

vid avdelning I (Den allmänna försöksverksamheten) av herrar *Kaijser, Skoglund* i Doverstorp, fröken *Karlsson* och herr *Heckscher*, vilka ansett att utskottet bort tillstyrka bifall till det i motionerna I: 127 och II: 182 framställda yrkandet och att därför utskottets hemställan under II. bort ha följande lydelse:

»II. att riksdagen må, i anledning av motionerna I: 127 och II: 182, i skrivelse till Kungl. Maj:t uttala, att utvidgning av försöksverksamheten inom enhetsskolan till nya distrikt icke skall förekomma i annan mån än då så visar sig oundgängligen nödvändigt av organisatoriska skäl, sammanhängande med försöksverksamhetens egen uppgift, eller till följd av i enstaka expanderande tätorter rådande utomordentliga omständigheter;»

